

ORIGEN DE LES PROCESSIONS DEL CORPUS CHRISTI. Els Entremesos

Jordi Vallès i Cuevas

Les figures populars que configuren la imatgeria de les nostres festes tenen un simbolisme que va molt més enllà de la simple utilització festiva d'un "personatge". Jordi Vallès ens fa una aproximació a la significació ritual que tingueren aquestes imatges en la litúrgia cristiana i ens mostra també com paulatinament els entremesos s'anaren desviant de la seva primera raó de ser.

Més d'una vegada, bo i participant en algunes de les nostres festes, ens haurem preguntat quin ha estat l'origen del protagonisme dels dracs, les àligues, els gegants, els diables... D'on ha sorgit aquesta riquesa folklòrica? Llegint l'obra de Campmany (1946, p.364), pensem que "tenen un origen antic", i que han experimentat importants transformacions en ser adaptades per la litúrgia cristiana. Un cas exemplar n'és la festa del Corpus Christi. Per Amades (1983, p.15), l'origen de les seves processons és anterior a la celebració eucarística. Un antecedent el trobem en les "grans festes i solemnitats reials i cortesanes (...) especialment durant els àpats i festins palatins, entre plat i plat, per tal d'entretenir el comensal, i d'ací el qualificatiu d'entremès". Les inicials referències d'aquest gènere al Principat daten de l'any 1150, quan en les festes de celebració de casament del comte Ramon Berenguer IV i Peronella es representà un combat entre

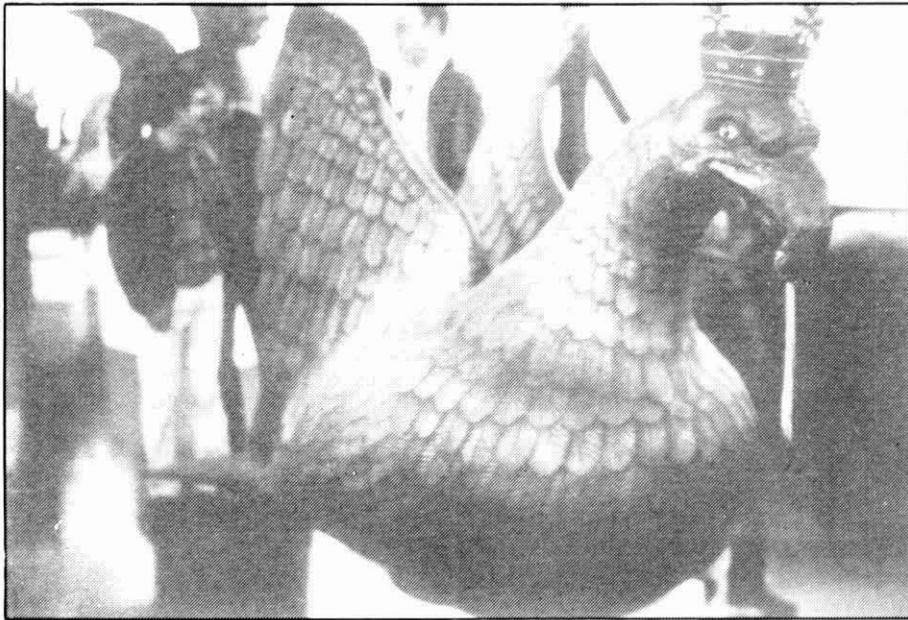
el diable i els àngels comandats per l'arcàngel Sant Gabriel.

Això, no obstant, el mateix autor (1983 b, p.11) esmenta també un altre precedent relacionat amb la litúrgia cristiana: "En un evangeliari del segle XI procedent del monestir de Bilsen, al Limburg, hi figura, a part d'altres representacions, un "ordo profetarum", és a dir, una processó de persones que, disfressades, representen els

Drac de Santa Margarida de Montbui
(Foto: Marc Torras)

profetes de la Bíblia. Els més importants eren el personatge que figurava Balaam, que anava damunt una somera (...) i el rei Nabuconodosor que intentava matar al rei David".

Tant en un cas com en l'altre s'entreveuen clarament temes bíblics.

A l'esquerra, Àliga de la ciutat de Girona. (Foto: Marc Torras). Abaix, detall dels Nans Nous de Berga (Foto: Luigi)

Hem de creure, però, que paral·lelament es donarien també celebracions menys relacionades amb temàtica bíblica. No fa gaire, Azcárate (1989) comentava que al País Basc, ja entrat el segle XX, encara es practicaven ritus ancestrals. Un exemple n'és prou clarificador: la participació en el seguici fúnebre d'un moltó... per davant del capellà.

Deixant de banda les peculiaritats del poble basc pel que fa a la conservació d'aquests costums, no ens ha d'estranyar que fets similars es donessin a casa nostra, i més encara a l'època medieval, si tenim en compte que el cristianisme era incipient en les zones rurals del país. Un cas que va perdurar fins a principis del segle és el dels roures remeiers (Virella, 1988).

Així doncs,ensem que s'ha de buscar l'origen dels entremesos en manifestacions anteriors a l'implantació del cristianisme, que posteriorment van ser recollides i adaptades per l'Església. Cal desenvolupar més les investigacions en aquest sentit. Possiblement ens permetrà entendre la posterior evolució d'aquests entremesos i la conservació, en darrer terme, de figures ja utilitzades en festes anteriors a l'establiment del Corpus Christi.

pus Christi). La raó principal seria l'aspecte amenaçador que estaven adquirint els ritus dedicats a antigues divinitats d'aparença zoològica (Fàbregas, 1984, p.140). Això no obstant, no serà fins al 1316 quan la festa s'universalitza mercès a Joan XXII.

Als Països Catalans la festa arrelà ben aviat. A Vic es celebrà a partir del 1318, a Girona des del 1320, i poc després a Tortosa, LLeida, València i Perpinyà. A Barcelona l'any 1320 el Consell de Cent ordenava el tancament d'obradors, botigues i mercats, i prohibia el tràfec comercial (GEC., 629). Més endavant es prohibiria -a

causa dels problemes que originava la circulació de jueus fora del Call "fins després del toc de desperta". (Amades, 1983, p.7)

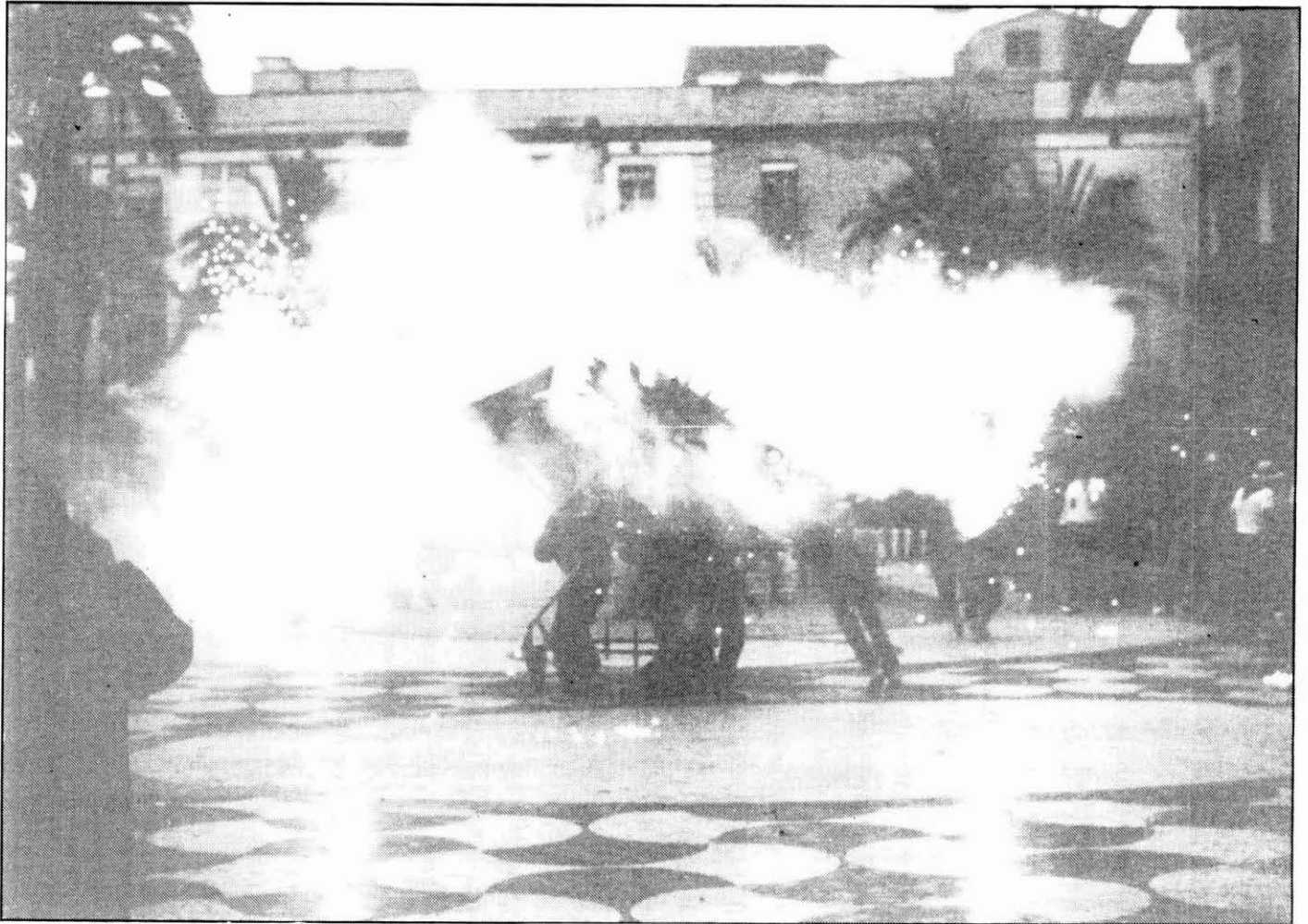
En un primer moment la processó tindria un caràcter *didàctic* (Amades, 1983 b,p.13). Es tractaria de mostrar al poble -de forma gràfica- els personatges bíblics, tal i com en el seu moment ho havien fet les pintures de les esglésies romàniques.

La data més antiga que tenim amb la presència d'entremesos a la processó del Corpus Christi ens la donen els comptes municipals de la ciutat de Barcelona de 1391. Hi trobem esmen-

EL CORPUS CHRISTI A CATALUNYA

Amb l'impuls de Santa Juliana de Lieja (1193-1255), el Papa Urbà IV va establir la festa del Cos de Crist (Cor-

La Garsa de Sant Feliu de Llobregat en acció. (Foto: Marc Torras)

tats els quatre evangelistes; els Innocents; tres bisbes; Jacob i un àngel; santa Helena; sant Sever; sant Nicolau; sant Martí; sant Dionís i sant Onofre; sant Pau; sant Bartomeu; sant Zósim; sant Benet; sant Domènec; sant Francesc i un serafí, i dos entremesos en els que hi figuraven el Paradís Terrenal i l'Arca de Noè (Amades, 1983, p.12). Amb posterioritat trobem altres referències: arribada a Nàpols del rei Martí (1399), retorn de Nàpols del rei Alfons el Magnànim (1423).

Amb el temps, aquestes processons anaren degenerant, fet que motivà la intervenció de les autoritats. El 1453 la reina Maria demanava als jurats d'Igualada que tallsin aquests abusos (Amades, 1983, p.31).

L'any 1654, el Concili Provincial de Tarragona limitava la participació d'algunes representacions a les processons. Hem de pensar que aquestes disposicions no sempre serien seguides. Així, el 1656, el bisbe de Lleida imposava l'excomunió a aquells que no seguissin les decisions del concili tarragoní.

Al llarg del segle XVIII els abusos comesos a les processons van provocar que l'any 1780 fos publicada una cèdula en la que es privava la

concurrència dels entremesos a la processó, per creure's que en lloc de predisposar a l'exaltació del Santíssim el ridiculitzaven (Amades, 1983, b, p.14). Com diu Núria Sales (1989, p.73), "*resulta significatiu que a les mateixes ordinacions de 1490 o 1515 obligue als caps de casa a assistir a certes processons i peregrinacions-romeries sota pena de multes de sis dies de presó, les mateixes processons fossin en tot o en part prohibides per edictes diocesans (edictes recolzats pels mossos d'esquadra a la Catalunya espanyola, i en la "maréchaussée" a la Catalunya francesa), al llarg del segle XVIII*".

En aquest sentit, cal recordar que el decret de Nova Planta (1716) incideix profundament en l'organització del Corpus Christi, donat que a partir d'aquest moment els encarregats d'organitzar la processó ja no seran els gremis, sinó els ajuntaments creats amb el decret. Alguns dels entremesos passaran a les parròquies (Amades 1983, b, p.14). La sort dels entremesos estava decidida, donat que aquestes restriccions provocaren la seva davallada.

LES FIGURES CONSERVADES. ORIGEN I EVOLUCIÓ

Totes les disposicions restringint la sortida dels entremesos, o més ben dit, de les figures que es consideraven irreverents, va provocar que en alguns casos sols es conservés una part de l'entremès, que, deslligat del seu context, perdia tot el seu sentit religiós. A la vegada, això ha fet que en algun cas es faci difícil saber quin és l'origen d'alguna d'aquestes figures animals, com és el cas del lleó, l'àliga i el bou. Segons algunes teories, en un origen haurien representat els evangelistes (Marc, Joan i LLuc), tot i que com veurem més endavant, semblen més verosímils altres teories.

Les primeres notícies que es tenen de l'aparició de la figura del drac en una processó daten del segle V. El bisbe Mamert de Viena del Delfinat l'havia establert per deslliurar el país de la pesta i dels terratrèmols (Amades, 1983, b, p.179). En les processons del Corpus Christi apareix un entremès que representa la batalla de Sant Miquel i els àngels contra Lluçifer. El drac formava part de les tropes malignes. En perdre's l'esquenografia de la batalla, sols va restar el

Actuació del Drac de Vilafranca del Penedès (Foto: Marc Torras)

drac i els diables, manifestacions ambdues que han arribat fins els nostres dies.

La víbria és l'altra figura d'aspecte infernal. El nom prové del substantiu llatí *viper* que en una lògica evolució del mot ens donaria *vibre*. De tota manera, el nom més popular és víbria. El seu origen el trobem en l'entremès on es mostrava la mort del monstre per part de Sant Jordi i l'alliberament de la princesa.

Tot i que ja a partir del segle XV l'àliga representa a la ciutat, hem de pensar que el seu significat original a la processó no era aquest. Com diu Amades (1983 p.166), originàriament simbolitzaria la justícia. Únicament les trobem a les ciutats, representant-les en actes festius.

L'origen del bou a les processons ha estat un tema força debatut. Tal i com comentàvem abans, se'l relacionava amb sant Lluç, tot i que sembla més provable que formés part d'un entremès en el que es representava el Naixement. A les darreries del segle XVIII, separat de la resta de la escenificació, era utilitzat per empaitar la mainada i per obrir pas a la processó. La primera notícia que en fa referència data de l'any 1464, per l'entrada del Duc de Calàbria a Barcelona.

Una de les figures que més popularitat ha aconseguit és la mulassa, que també es coneix amb el nom de guita. Originàriament formaria part de l'entremès del Naixement, a l'igual que el bou. La primera notícia que en tenim data de l'any 1444, a les festes

celebrades a Olot per la Mare de Déu del Tura (Amades, 1983, b, p.190).

La figura del lleó també ha estat objecte de diferents teories sobre el seu origen. Creiem que és desestimable la que el relaciona amb sant Marc, donat que tenim notícies que l'any 1424 sortia acompanyada amb santa Maria Egipciaca i Zozimes (Amades, 1983, b, p.198).

Aquestes figures -excepte el lleó- són les que han arribat fins als nostres dies i encara avui surten a les principals festes. En tot cas assenyalarem també l'existència d'una altra figura animal que avui trobem limitada a la ciutat de Tortosa. Ens referim a la *cuca fera*. El seu aspecte és molt similar a la *Tarasque* de Tarascó.

Fora dels entremesos animals tenim altres figures pertanyents a entremesos que han arribat fins avui dia. Veiem el cas dels gegants, caps-grossos i cavallets. La primera notícia que tenim dels gegants data de l'any 1380, quan en la processó del Corpus a la ciutat de Barcelona van participar "*lo rei David ab lo gegant i sant Cristofol ab lo infant Jesús al coll*" (Amades, 1983, p.45). Pensem que l'antecedent directe dels gegants tal i com avui els coneixem serien els xanquers vestits amb les robes apropiades, dels quals en tenim notícies a Vilafranca del Penedès (Masachs, 1985).

Sembla ser que la introducció dels nans o caps-grossos dins les processons de Catalunya és moderna. La primera notícia que en tenim és de les darreries del segle XVI, quan els jurats de la ciutat de València van encarregar la confecció de caps-

grossos. Originalment forma

ven tres parelles, que representarien les tres races humanes descendents de les tribus de Sem, Cam i Jafet (Amades, 1983, p.85).

Per finalitzar, veiem els cavallets, també anomenats cavalls cotoners o cotonines per ser el gremi dels cotoners els que administraven l'entremès. Avui encara podem veure la representació original a la Patum de Berga, la batalla de turcs i cavallers cristians. Podem situar cap al segle XVI com la data d'aparició d'aquest entremès, moment en que l'imperi turc dirigia constants cops de força contra les costes cristianes.

BIBLIOGRAFIA

AMADES, J. <Costumari català. El curs de l'any>. - Salvat Editores S.A. i Edicions 62.- Barcelona 1983

AMADES, J. <Gegants i nans i altres entremesos>. - Arxiu de Tradicions Populares, n.45.-Barcelona 1983

AZCÁRATE GARAY- OLDUN, A. i GARCÍA CAMINO, I. "Estelas altomedievales vizcainas: un caso singular en el panorama epigráfico de la Península Ibérica", a *III Congreso Nacional de Arqueología Medieval Española*.- Oviedo, 27 de març a 1 d'abril de 1989

CAPMANY, A. "El baile y la danza" a *Folklore y costumbres de España*. - Casa Editorial Alberto Martin.- Barcelona 1946

FÀBREGAS, X. *Viaje a la Cataluña fantástica* Biblioteca de La Vanguardia.- Barcelona 1984.

MASACHS, J.M. "Una referència desconeguda del gegant de Vilafranca", a *Olerdulae*, Museu del Vi. (Vilafranca del Penedès), n.28 (1985), pp.10-11.

SALES, N. "De la processó obligatòria a la processó prohibida. Ss. XV-XVIII" a *L'Avenç*. Barcelona (1989) pp.72-73.

VIRELLA I BLODA, J.M. "Els roures remeiers" a *Gran Penedès*.- Institut d'Estudis Penedesencs (Vilafranca del Penedès), n.2 (1983), pp.3-4.

GRAN ENCICLOPEDIA CATALANA.- volum VIII.-Barcelona 1987.

JORDI VALLÈS I CUEVAS
LLicenciat en Història